

BİR AİDİYET İFADESİ: BİZE HARPUTLU DERLER

Yrd. Doç. Dr. Birol AZAR*

Aidiyet duygusu bir milleti birbirine bağlayan onun devamlılığını sağlayan önemli faktörlerden birisidir. Aidiyet duygusu gelişmiş toplumlarda bağlılığın ve birlikteliğin daha yoğun olarak hissedildiği bilinmektedir. Aynı duyguyu paylaşma, aynı acıyı hissetme, aynı mutluluğu tatma ve aynı kaygıları içinde barındırma duyguları bizleri birbirine bağlayan önemli faktörlerdir.

Bireyler saha, sınır ve yoğunlukları zaman ve mekâna bağlı olarak değişkenlik gösteren aidiyetlerle toplum içinde yer alırlar. Kendimizi tanıma, tanımlama, anlamlandırma ve sosyal/kültürel çevrede konumlandırma işlevlerini yüklediğimiz bu aidiyet ve kimliklerden bazıları bireyin içinde bulunduğu şartlara bağlı olarak verili iken kimileri tercihlere dayalı olarak seçilmişlerdir. İster verili işler seçilmiş olsun; aile, ülke, sınıf etnisite, din, cinsiyet vb. bireyselden toplumsala kimlikler iç içe geçmiş bir halde toplumla bağımızı oluşturur.

Bireyin inşa ettiği bir yapı olarak kimlik genel olarak, “ben kimim?” sorusuna verilen cevapların anlamlı bir bütünü olarak tanımlanır. Oluşumuna ve kuruluşuna yönelik her ne kadar tek taraflı bazı teoriler ortaya atılmışsa da kimlik bazı faktörlerin sosyal hayat içerisindeki işlevselliğinden ve bileşkesinden oluşmaktadır.

Genel olarak kimliğin oluşumunda, bireysel ve sosyal faktörlerin etkileşimi ve kişinin yaşadığı hususi olaylar, bu olayların onun üzerinde bıraktığı etkiler önemli rol oynar. İnsan doğuştan getirdiği fiziki ve ruhi yapısıyla olayları algılama, anlamlandırma, yorumlama ve kategorileştirme süreçlerini diğerlerinden farklı gerçekleştirir. Bunlar bireyin ruhi ve kişilik yapısı kapsamında değerlendirebileceğimiz; yaş, cinsiyet, zekâ, mizaç ve huy gibi bileşenlerdir.

Kimliğin oluşumuna giden yolda bir sistem olarak insanın gerek kendine gerekse toplum ve çevreye yönelik algılamalarının ve onları istikrarlı bir yapı arz edecek şekilde anlamlandırmanın farklılık göstermesi

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğretim Üyesi-ELAZIĞ bazar@firat.edu.tr

önemlidir. Bu durum, kişinin hayat içerisinde kimliğini de ifade edecek şekilde bir duruşa sahip olmasını sağlar. (Kaya, 2007:195)

İnsan bir eyalete, bir köye, bir mahalleye, bir kabileye, bir spor takımına ya da meslek kuruluşuna, bir arkadaş grubuna, bir sendikaya, bir işletmeye, bir partiye, bir derneğe, bir cemaate, aynı tutkuları, aynı cinsel tercihleri, aynı fiziksel engelleri paylaşan ya da aynı zararlı etkilere maruz kalan bir insan topluluğuna ait olduğunu hissedebilir. Bütün bu aidiyetler her halükarda aynı anda, elbette aynı derecede önem taşımazlar. Ama hiçbiri de tam olarak anlamsız değildir. Bunlar kişiliğin yapı taşlarıdır, çoğunun doğuştan gelmediğini söyleyebiliriz, onlara “ruhun genleri” denilebilir.

Kuşkusuz, kimlik sosyal bir hayat içerisinde vücut bulur. Ontolojik olarak insanın grup-varlık özelliği, bireysel kimliğini doğuran, özelliklerini paylaşan başkalarını zorunlu kılar. Bu özelliği ‘ben’i, ‘biz’i içinde oluşturmayı sağlayan aidiyet unsurlarını gerektirir. Bütünleşmiş bir kimliğin tutunum çerçevesini bu mensubiyete borçludur.

Bireysel ve sosyal faktörler kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynamakla birlikte, bu oluşumda etkisi olan bir diğer faktör de “öteki”dir. Kişi, başkalarının aynasında kendisini fark eder. Bu yüzden öteki olmaksızın kimlik oluşması mümkün değildir. Bu durum birey ve toplum için oldukça işlevseldir. Kişiler ve toplum kendi kapasitelerini ve durumlarını irdeleyerek anlarlar. Çoğu zaman bireylerin ve toplumların ortaya koymuş oldukları medeniyetler bile karşı kültür ve medeniyetlerin eksikliklerinden ders alarak gelişmişlerdir. Bazen de ileri sürülen kimlik hasmınının üzerine –ters yönde– inşa edilir. Bu açıdan hem bireysel hem de sosyal kimlik oluşumunda öteki önemli bir yere sahiptir. İnsanlar farklı oldukça bu farklılıkların başkaları tarafından ‘fark edilmesi’ni de istemektedirler. Herkesin başkalarından farklılaşmak için çaba harcadığı bir toplumda kimlik ‘öteki’ ve ‘fark’ temelinde inşa edilir. Kişinin farklı olmayı tercih etmesinde modernitenin yeni olanı kutsamasının rolü de yadsınamaz. Kimliğini kendisinin belirlemesi neticesinde birey artık eski zamanlarda düşünüldüğü gibi bütünlüklü, tek merkezli, durağan ve tamamlanmış, rasyonel bir özne değil, aksine parçalı tamamlanmamış farklı referans çevrelerinde değişen, dolayısıyla birden çok sayıda kendini tarif eden bir özne olarak kavranmaya başlanmıştır (Göktolga, 2012:105).

Kolektif kimlik olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır. (Assman, 2001:139) Burada önemli olan gelenekler, danslar, örnekler, işlemler,

giysiler, yeme içme gibi işaret ve sembollerle kendini bilinçaltının yansıması olarak gördüğümüz kolektif/anonim ifadelerdir. İşte bu ifadelerden birisi de “Bize Harputlu Derler” ifadesidir ki kimliğe, kültüre vurgu yapan önemli bir gönderme olarak karşımıza çıkar.

Kolektif kimlik/Ortak kimlik, sembolik bir biçimlemedir. Görülebilir, elle tutulabilir bir gerçeklik olarak yoktur. O bir imge, bir hayali büyüklük, bir sosyal yapıdır. Kolektif kimlik ya da biz kimliği dediğimiz zaman bir grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği imgeyi anlarız. Kolektif kimlik, söz konusu bireylerin özdeşleşmeleriyle ilgili bir konudur. Kendini bu kimlikte tanımlayan bireylerin varlığı ölçüsünde var olur. Grup üyelerinin bilincindeki canlılığı ölçüsünde ve onların düşüncesi ya da eylemini etkilediği ölçüde güçlü ya da zayıftır. Mısırlı Muhammed Hüseyin Heykel: “Bir ulus sadece geçmişini yaşatarak yaşar” diyerek bireyin bağlı bulunduğu kültür dairesinde kendisi ile ilgili bilinç ve açıklamaları bulması halinde birlik ve beraberlik bağının güçleneceğini ifade etmektedir. (Assman, 2001:133)

Aidiyet duygusunu uyandıran, şekillendiren ise kolektif kimlik’tir. Kolektif kimlik görece yeni bir kavram olmakla birlikte, kavramın temelini klasik sosyolojik yaklaşımlarda bulmak mümkündür. Kavram, grup üyelerinin etrafında birleştikleri benzerlikleri ve ortak vasıfları vurgulayan “bizlik”e işaret eder. (Göktolga, 2012:121)

Kimliğin toplumsal boyutuna ilişkin her araştırmanın temelinde insanın toplumsal bir varlık olduğu düşüncesi yatmaktadır. İnsanın toplumsal bir varlık olması, onun temel ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamasından kaynaklanmaktadır. İnsanoğlu bir toplum içerisinde değer ve aldığı ilk nefesten itibaren başkalarına muhtaç olarak yaşamaya başlar. (Göktolga, 2012:121) Kolektif kimliklerin varlığı, insanoğlunun bu eksikliğinin ve zayıflığının üstesinden gelinmesi çabaları çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

İhtiyaçlar, sadece maddi ihtiyaçlardan ibaret değildir. İnsanın kendini değerli hissedebilmesi, güçlü bir benlik duygusu yaşayabilmesi için güçlü bir olguya yaslanması gerekmektedir. Bir grup tarafından tanınma, onaylanma, desteklenme ve grubun bir parçası olarak görülme “bize Harputlu derler” cümlesinde olduğu gibi değişik şekilde karşımıza çıkmaktadır. Aidiyet ve mensubiyet duyguları farklılıklar temelinde değil ayrılıklar temelinde hissedilir. Bu ifade bireyin gururla, onurla kendisini ifadesinin önemli bir göstergesidir. Kolektif kimliğin oluşumunda aidiyet ve mensubiyet ifade eden bu söz derin bir arka plan kültürüne gönderme yapmaktadır. Peki, nedir

bireyi bu şekilde söyleteni kendini ifade etmesini sağlayan? Onu aidiyet hissettiği, mensubu olmakla övündüğü tarihi geçmişi olan, ruhu ve kimliği olan Harput'tur. Şehir insana aidiyetlik duygusu verir. Çünkü insan tek başına değil memleketiyle vardır. Bu memleketlerden birisi de maddi ve manevi kültürü ile kutsallaşan Harput'tur. Harput değerlerini unutmadan muhafaza edebilen ve bu değerleri gelecek nesillere taşıyabilen, mekânlara ruh verip bulunduğu yeri kutsallaştıran şahsiyetlerle daima ön planda olmuştur. Şehri var eden de ona ad veren de o şehrin kimliğidir. Bu kimlik ancak ve ancak o şehrin kültürel değerleriyle anlam kazanır. Bize aidiyetlik duygusu yaşıtan da bu memleket toprağının verdiği hissiyattır.

Ahmet Hamdi Tanpınar Beş Şehir adlı eserinde “Her şehrin toprağının hususiyetlerinden gelen bir yüzü vardır ki garip bir şekilde orada geçen zamana hükmeder ve çok defa nesillerin hayatında psikolojik bir amil vazifesi görür” der. Şehir ve insan münasebeti edebiyatın tüm alanlarını tüm zaman dilimlerinde ilgilendirmiş bir ilişki biçimidir. İlahi kitaplarda da insan ya bir şehrin, köyün ya da bir kavmin üyesi sıfatıyla anılır. Şehir bize öyle sıfatlar verir ki Metin Önal Mengüşoğlu'nun dediği gibi “yüzümüzü kazısak bu sefer derimizin altından ona dair bir renk, koku veya ses yine ve ille de dışarıya sızar, bizim büyük sırrımızı, asliyetimizin kimliğini ele verir.” (Mengüşoğlu, 2000:10) Şehirler kulağınıza küpe takar, parmaklarınıza çentik atar, dillerinize işaret koyup alnınıza mührünü basarlar. Artık gitmeseniz de gelmeseniz de o şehirlisinizdir.

Elazığlılar, başka şehirlerde kimliğini ifade etmek için hep Harput'la bağlantılı isimler kullanırlar. “Harput Terzihanesi, Harput Berberi, Harputlular” vb. Kişi ister Elazığ'ın bir köyünden ya da ilçesinden olsun, Harputlu kimliğinde yakaladığı tatmin, güven, huzur ve gururla Kinederiç Berberi, Tadım Kasabı veya Perçenç Bilardo Salonu yerine Harput kelimesini kullanmayı tercih eder. Çünkü Harput'ta var olan kültür, şehirli kültürdür. Türküleri şehirli olan ender yörelerdendir. Doğru dürüst okumayazma bilmediği halde İngilizce konuşan sakallı dedelerin varlığından bahseder Mengüşoğlu, ibaresini ancak medreselerin çözebileceği divan müstezatları ümmi çobanlar ağızlarından eksik etmediğini belirtir. (Mengüşoğlu, 2000:25)

Eğer bir şehir, üyesinin maddi ve manevi her ihtiyacını karşılıyor, her sorununu çözüyor ve her sorusuna cevap verebiliyorsa birey o şehri neden terk etsin ki? Harput, Harputluya saydığımız imkânların hemen hemen hiçbirisini sağlayamaz olduktan sonra da bağlayıcılık cazibesini yitirmeyen kimlikli nadir şehirlerimizdendir. Harput kimliği kendi toplumuna ait örfü

yadsımayan, onu bağrına basan ama bunu başkasına üstünlük vesilesi diye de dayatmayan bir kimlik olgusudur. Yüksek perdeden çıkan uzun havalar, deyişler, hoyratlar, elezberler, mayalar, divanlar, Şirvan, bayati, hüseyini, kürdi, uşşak, saba, tecnis, nevrus, versak ve muhalif'lerle zengin bir musiki kültürü bu kimliğin asıl unsurlarındandır.

Mengüşoğlu'nun ifadesiyle Harput folklor musikisi mektep medrese görmüştür. Folklor olmaktan halkın malı olmaktan çıkmamıştır ama şehirli bir halkın malı şehirli bir model olarak karşımıza çıkmıştır. Harput türkülerinde mütevekkil bir boyun eğiş, mümince bir itaat öne çıkar. Bu tamamıyla dinsel bir teslimiyet telakkisinin, bir kader anlayışının uzantısıdır. Dişleri dökülmüş yaşlı bir dedeyi bir yerde:

“Bir sazım var iki telden bağlama

Ben gidersem kömür gözlüm ağlama” şeklinde bir halk türküsü söylerken görmek mümkün iken aynı dedeyi farklı bir yerde elini kulağına atarak;

“Dilde gam var şimdilik lûtfeyle gelme ey sürûr

Olamaz bir hanede mihman-ı mihman üstüne” gazelini de rahatlıkla okuduğunu söyleyebiliriz.

Kürsübaşı geleneğiyle Enver Demirbağ'ı, Yenicali Kemal'i, Hacı Hayri'siyle bu kültür, kimlik oluşumunun etken unsurlarından birisidir.

Bu kültürde hoyrat, mani özellikle cinaslı manilerin önemli bir yeri vardır. Halkın kültür düzeyi, ince ruhluluğu ve nüktedanlığı bu tür manilerde net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Demirci Sıtkı, Şihhacılı izzet, Koğanklı Hafız, Enver ve Paşa Demirbağ kardeşler ile Yenicali Kemal bu zevki ilmek ilmek işleyerek kültürün kimlik inşasının oluşmasındaki rolünü gerçekleştirmiş sanatkarlar olarak tarihteki yerlerini almışlardır.

Tarih öncesinden Hurriler, Hititler, Urartular, Romalılar, Araplar, Bizanslılar, Türkler, Artuklular gibi kavimler mozaiğiyle şekillenen bu kimlik pek az mekâna nasip olmuş bir zenginlik arz eder. Bugün yaklaşık olarak 300 ile 500 civarında kişinin yaşamasına rağmen dünyanın dört bucağında aralarında edip, sanatçı ve bilginlerin de bulunduğu yüz binlerce insan neden kendini Harputlu hissediyor? Cevabı bellidir zengin ve seçkin bir kültür ve kültüre aidiyetlik bağıyla bağlanma.

Peki, bir Harputluyu nasıl tanırsınız? Mengüşoğlu; simasındaki pamuksu bir beyazlık, sürekli bir tebessüm hali, içe dönük bir hüznün

yüzdeki oluşturduğu çizgilerden der ve ekler; ayrıca dilinden, türkülerinden tanınır bir Harputlu. Günümüzde nasıl tanırız bir Elazığlıyı işte, size internette dolaşan ve günlük hayatta her an karşılaşacağınız bir Elazığlı profili:

- Dışarıdan arkadaşları geldiğinde “kasadaki adama kaş göz işaretiyle senin paran burada geçmez gardaş” diyen,
 - İl dışında son iki harfi 23 ise veya 23 sana ölümüne selektör yapıyorsa,
 - Elbisesi her zaman temiz, ayakkabıları boyalı, saçlar yapılı ve kot pantolonun altına sivri burun kundura giyiyorsa,
 - 44 plaka trafikte hata yaptığında “kofikdaa ne beklisin” diyorsa,
 - Garajışda da yazın sıcağında da takım elbise giyiyorsa,
 - Msn, facebook vs. adreslerin sonuna mutlaka 23 koyuyorsa,
 - Üniversite ve kpss arifesinde soluğu Harput’ta alıyorsa,
 - Gırnatanın sesini duyduğunda kılcal damarlarına dek hissedip hoppur hoppur oynuyorsa,
 - Din kültürü dersinde kutsal topraklara Harput, Perçenç, Hoğu, Vertatil yazıyorsa;
 - Hafız Osman Öge’yi, Fikret Memişoğlu’nu, Enver ve Paşa Demirbağ kardeşleri, Abdullah Şekeroğlu’nu, Abbas Bakır’ı, Yeniceli Kemal’i ve Büyük Abe’yi kendine ekol ve idol olarak alıyorsa,
 - Teröre lanet mitingine katılan 100 bin kişi ile Türkiye milliyetçilik ve devletçilik rekorunu kimseye vermiyorsa,
 - Başbakana “ne istisin Kıbrıs’tan? Al Kıbrıs’ı ver Malatya’yı diyorsa,
- Ayrıca Elazığlı bilmediği konuları bilen birine sormaz, kendisi öğrenir.
- Elazığlı iş başvurusu yaparken cv’sine özellikler kısmına Elazığlı yazar
 - Elazığlıya adres sorsan, sana yolu tarif etmez, gideceğin yere kadar sana eşlik eder.

Postmodern dönemle birlikte ilişkiler artık insanlarla insanlar arasında değil, insanlarla iş’ler, insanlarla şey’ler arasındadır. Tüketim toplumunun, metayla ilişkili biçimi olan kullan-at anlayışı giderek insan-insan ilişkisinin de biçimi olmaya başlamıştır. Kullan-at toplumunda insan ilişkilerinin de kullanılıp atılabiliyor olması; değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı

ilişkilerin; şeylere, binalara, yerlere, insanlara ve eyleme/olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığında atılabilmesi anlamına gelmektedir. Berman'ın ifadesiyle içimizde pazarlanması mümkün olmayan ne varsa, ya zorbaca bastırılır, ya kullanılmamaktan körelir, ya da hayata geçecek fırsatı bile bulamaz. (Berman, 2004:137)

Toplumsal değerlerin metalarla yer değiştirmesi iki önemli sonucu doğurur. Birincisi *tüketici kültürü* benliğinin inşasında birinci araç konumuna geçer. Stil ve moda kimliklerin kaynağı olur. İnsanlar, giyecekler, gıdalar, müzik, otomobiller vs. vasıtasıyla kendilerini modalaştırırlar. İkincisi, geleneksel kurumsallaşmış rollere dayalı olan sınıf, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve etnisite gibi kolektif kimliklerin daha bireyselleşmiş, hayat tarzına indirgenmiş kimliklerle yer değiştirmesidir.

Bir ömre bir aşkın haksızlık olarak görüldüğü Postmodern dönemde insan diğerleriyle olan ilişkisinde özlem, duyarlılık, bağlılık, sadakat gibi duyguları çok da önemsememektedir. Hatta kimileri, kendileri için en iyi partnerin “tıpkı televizyon gibi açıp kapanabilecek” olmasını tercih etmektedir. İnsan-insan ilişkilerinde temel belirleyici olan yüz yüze ilişkilerin yoğunluğunun azalması, sorumluluk, görev, sadakat, tutarlılık gibi duyguların yitirilmesine yol açmıştır.

Bütün bunlardan dolayı bireyin kimliği ve kimliği oluşturan kültürü, onu şekillendiren, hayata bakışını şekillendiren bir olgu olarak övgüden çok korunması, yayılması ve genç kuşaklara aktarılması gereken büyük bir sorumluluk olarak omuzlarımızdadır.

KAYNAKÇA

- ASSMANN, John (2001) Kültürel Bellek (çev.Ayşe Tekin) İstanbul
- BERMAN, Marshall (2004) Katı Olan Her şey Buharlaşıyor (çev.ümit Altuğ-Bülent Peker)İletişim Yay.İstanbul
- BİCAN, Zekariyya (2007) Sekizinci Şehir Elazığ'a Harput'tan İnciler Elazığ
_____ (2009) Sekizinci Şehir İz Bırakanlar Elazığ
_____ (2011) Sekizinci Şehir İz Bırakanlar 2 Elazığ
- GÖKTOLGA, Oğuz (2012) Posmodernite ve Siyasal Kimlikler Bilsam Yay. İstanbul
- KAYA, Yaşar vd. (2007) “Kimlikler Yeniden Dağıtılırken: Milli Kimlikler” Kürenin Halleri Doğu Kütüphanesi Yay. İstanbul s.195

KOCAKAPLAN, İsa (2005) *Türkü Söyleyen Şehirler Türk Edebiyatı Vakfı Yay. İstanbul*

MENGÜŞOĞLU, Metin Önal (2000) *Harput Şehrengizi Beyan Yay. Ankara*

ÜNAL, M.Ali (1989) *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566) Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara.*